

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.04.17>

ДЕРЖАВНИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ: НАУКОВІ РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ ТА СВІТОВИЙ ДОСВІД

Костенко І.В.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри інтелектуальної власності та приватного права

Факультету соціології і права

Національного технічного університету України

"Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"

<https://ORCID.org/0000-0002-6974-023X>

Костенко І.В. Державний контроль за додержанням законодавства про працю: наукові реалії сьогодення.

В умовах карантинних обмежень та дистанційної роботи масово порушуються права особи на працю, що надає актуальності досліджених питань. В статті висвітлюються питання організації державного контролю за діяльністю суб'єктів господарської діяльності та роботодавців Державною службою України з питань праці в умовах мораторію та карантинних обмежень, на рахунок виконання вимог трудового законодавства щодо офіційного оформлення найманої праці, дотримання трудових стандартів, надання трудових гарантій працівникам в разі виявлення порушень трудового законодавства. Метою даної статті є дослідження ролі контролю за додержанням законодавства про працю та надання пропозицій та рекомендацій щодо удосконалення інституту контролю за додержанням законів про працю. Нами розглянуто систему штрафних санкцій за порушення законодавства про працю. Окремо розглянуто вплив заборони (мораторію) на проведення планових заходів державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності. Досліджено сучасні тенденції реформування діяльності Держпраці та інспекторів праці. У висновках до статті ми пропонуємо започатковувати передовий досвід інших країн, зокрема, нам бракує налагодженої системи контролю за додержанням трудового законодавства, оновленої процедури перевірок, як планової, так і позапланової, прозорості у витраті коштів, які були отриманні зі сплати штрафних санкцій за порушення трудових актів законодавства про працю (в першу чергу це неофіційне працевлаштування, недотримання гарантійних та компенсаційних виплат працівникам та порушення охорони праці, травматизм у тому числі зі смертельними наслідками), та ухилення від податків, які передбачені законодавством за кожного найманого працівника.

Ключові слова: інспектори праці, планові, позапланові та комплексні перевірки, штрафні санкції, цифровізація системи управління охороною праці.

Kostenko I.V. State control over compliance with labor legislation: scientific realities of today.

In the conditions of quarantine restrictions and remote work, a person's right to work is massively violated, which makes the researched issues relevant. The article highlights the organization of state control over the activities of economic entities and employers by the State Service of Ukraine for Moratorium and Quarantine Restrictions, in compliance with labor legislation on the formalization of hired labor, compliance with labor standards, labor guarantees to employees in case of violations of labor legislation. The purpose of this article is to study the role of control over compliance with labor legislation and provide suggestions and recommendations for improving the institution of control over compliance with labor laws. We have considered the system of penalties for violations of labor legislation. The influence of the ban (moratorium) on the implementation of planned measures of state supervision (control) in the field of economic activity is considered separately. Current trends in reforming the activities of the State Labor and labor inspectors have been studied. The purpose of this article is to study the role of control over compliance with labor legislation and provide suggestions and recommendations for improving the institution of control over compliance with labor laws. We have considered the system of penalties for violations of labor legislation. The influence of the ban (moratorium) on the implementation of planned measures of state supervision (control) in the field of economic activity is considered separately. Current trends in reforming the activities of the State Labor and labor inspectors have been studied.

Key words: labor inspectors, scheduled, unscheduled and comprehensive inspections, penalties, digitalization of labor protection management system.

Актуальність дослідження. Право на працю – це основоположне право кожної людини. Це право передбачено 43 статтею Конституції України. [1]. Під час пандемії та масового переходу працівників до дистанційної (віддаленої) роботи, масово порушуються трудові права працівників. Державний нагляд за дотриманням роботодавцями норм трудового права з огляду на сучасні реалії життя є надзвичайно актуальним питанням.

Метою даної статті є дослідження ролі контролю за додержанням законодавства про працю та надання пропозицій та рекомендацій щодо удосконалення інституту контролю за додержанням законів про працю.

Питання контролю за додержанням законодавства про працю широко висвітлені у дослідженнях таких вчених, як Бандурки О.М., Венедіктова В.С., Давиденко Л.М., Жернакова В.В., Іванова С.О., Каринського С.С., Лазор Л.І., Сироватської Л.О., Хуторян Н.М., Шебанової О.І., Шеломова Б.О., Ярмиша О.Н. та інших.

Необхідною умовою правового захисту працівників є відповідна система контролю за додержанням законодавства про працю.

Відповідно до 259 статті Кодексу законів про працю, державний нагляд та контроль за додержанням законодавства про працю юридичними та фізичними особами незалежно від форми власності, які використовують найману працю, здійснює центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю - Державна служба України з питань праці. [2].

Головним завданням Держпраці вважається проведення систематичних перевірок суб'єктів господарської діяльності на рахунок виконання вимог трудового законодавства щодо офіційного оформлення найманої праці, дотримання трудових стандартів та надання трудових гарантій працівникам. Всього на 2022 р передбачено 3,218 позапланових, 122,639 заплановану та 38,597 комплексних перевірок, від 21 центрального органу виконавчої влади, 4 облдержадміністрацій та 13 виконавчих комітетів органів місцевого самоврядування. За 2021 р. Держпраці проведено 21150 перевірок додержання роботодавцями законодавства про працю, з них за результатами у 18 702 виявлені порушення та застосовано санкції. [3].

Законом України «Про Державний бюджет України на 2022 рік» збільшилась мінімальна заробітна плата з 1 січня – 6500 грн, з 1 жовтня – 6700 грн., відповідно збільшились штрафні санкції. [4].

Відповідно до 265 статті КЗпП України, юридичні та фізичні особи – підприємці нестимуть відповідальність у вигляді штрафу у разі фактичного допуску працівника до роботи без оформлення трудового договору, виплати заробітної плати без сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та податків, виплати заробітної плати без нарахування і сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та податків; несвоєчасна виплата заробітної плати (більш як за один місяць) – у тридцятикратному розмірі мінімальної заробітної плати, недотримання мінімальних державних гарантій в оплаті праці (за не оплату роботи в нічний час, роботу в вихідний або святковий день, понадурочну роботу) – у десятикратному розмірі мінімальної заробітної плати. За недопущення до проведення перевірки з питань додержання законодавства про працю, створення перешкод у її проведенні, передбачений штраф у 16-кратному розмірі МЗП [2]. (що становитиме з 1 січня 2022 року – 104 000 грн, а з 1 жовтня – 107 200 грн.)

У разі виконання роботодавцем припису органу Держпраці та усунення виявлених порушень, передбачених абзацами 4–6, 9 ч. 2 ст. 265 КЗпП України у визначені приписом строки, заходи щодо притягнення до відповідальності не застосовуються, крім випадків неоформлення належним чином трудового договору з працівниками та не допуску до перевірки інспектора праці. [2].

Штрафи можуть накладатися на підставі рішення суду, або акта Держпраці або її територіальних органів про виявлення під час перевірки порушень законодавства про працю.

У вересні 2020 року, в ході перевірки Харківської філії ТОВ «НОВА ПОШТА», було встановлено наявність на підприємстві фактів незадекларованої праці працівників, які виконували роботу вантажника, укладальника – пакувальника, різноробочого, сканувальника, кур'єра без належного оформлення трудових відносин. За результатами перевірки Головного управління Держпраці у Харківській області було винесено постанову про накладення штрафу за порушення суб'єктом господарювання приписів ч.3 ст.24 КЗпП України. Факти виявлені інспекторами праці були підтверджені в ході судового розгляду. Суб'єкту господарюванню призначено штраф у розмірі 3млн. 800 тис. грн. [5].

Водночас уряд зменшив податок на заробітню плату вдвічі, тим самим стимулюючи роботодавців виводити свій бізнес «з тіні», дотримуватись вимог законодавства та забезпечувати всі соціальні гарантії своїм працівникам.

За законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання надмірному тиску на суб'єктів господарювання» від 4 березня 2021р. органам місцевого самоврядування дозволено здійснювати нагляд за дотриманням законодавства про працю на підприємствах комуналь-

ної власності відповідних громад. Після виявлення правопорушення, вони зобов'язані повідомляти регіональні органи Держпраці про існуючі порушення, і лише останні мають право накладати штрафні санкції на підприємства. Держпраця та його територіальні органи звільняються від сплати судового збору під час розгляду справ в усіх судових інстанціях. [6].

Цікаво переглянути світовий досвід роботи у зазначеній сфері. Світова практика виділяє чотири основні типи систем інспекцій праці. Так звана загальна модель поширена у Франції, Іспанії, Португалії, Японії. Свою назву вона отримала завдяки наділенню інспекцій широким колом повноважень, які включають поряд із наглядом за безпекою та гігієною праці контроль за додержанням трудового законодавства.

Спектр повноважень, якими наділені інспекції англо-скандинавської моделі (Великобританія, Ісландія, Нова Зеландія, Бельгія, Італія, Нідерланди, Швеція, Швейцарія) є дещо вужчим. Інспекції здійснюють нагляд за дотриманням законодавства щодо безпеки та гігієни праці, а також приймають участь у регулюванні лише загальних умов праці.

Федеральна модель (Австрія, Бразилія, Канада, Німеччина, Індія, Швейцарія, США, Росія) традиційно виокремлюється за ознакою розподілу повноважень між регіонами і центром. Характерною рисою такої моделі є належність до компетенції інспекцій, як правило, не лише здійснення контролю за безпекою праці, але й за додержанням законодавства про робочий час та про охорону праці. [7].

Відповідно до світової практики державний інспектор праці має бути універсалом, який володіє широким спектром знань, однак при цьому потребує допомоги вузьких спеціалістів, які мають ґрунтовні знання з конкретної галузі: бухгалтерії, економіки, інженерії, юридичної науки, психології, медицини тощо. На сьогодні така практика та ставлення до інспектора праці, розуміння його місця та ролі в системі державних органів України відсутнє.

Інспектори праці в Україні мають три контрольних повноваження зокрема: своєчасна та в повному обсязі оплата праці; додержання мінімальних гарантій оплати праці; оформлення трудових відносин.

В разі виявлення порушень з боку інспектора праці, Державна служба України з питань праці скасовує посвідчення такого інспектора. Печерський районний суд Києва зобов'язав Головне слідче управління Національної поліції відкрити кримінальне провадження за фактом можливої підробки документів колишньою інспекторкою Держпраці Дніпропетровської області Світлоною Мельничук. Про неї стало відомо після матеріалу «Слідства. Інфо» — журналісти показали відео на якому як вона, разом з місцевим депутатом, вигадувала скарги на підприємців. [8].

Відповідно до Наказу Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України «Про затвердження порядку перевірки знань інспекторів праці» від 26.11.2020 перевірка знань (ст. 3) проводиться: до початку здійснення повноважень інспектора праці (попередня); щороку впродовж здійснення повноважень інспектора праці (періодична); у разі наявності систематичних недоліків у роботі інспектора праці (позапланова)

Перевірка знань (ст. 8) проводиться шляхом складення іспиту в три етапу: тестування, співбесіда, ситуаційні завдання, що дозволить готувати інспекторів знань до професійного проведення перевірок і підвищувати рівень їх знань відповідно до змін законодавства. [9].

Наразі система контролю за додержанням законодавства про працю в державі набула кардинальних змін.

За ініціативи Державної служби України з питань праці 11 листопада 2021 року наказом Мінекономіки започаткована цифровізація системи управління охороною праці. Наказом передбачено запровадження альтернативного, на вибір роботодавця електронного документообігу, що дуже важливо в умовах карантинних обмежень. [10].

Висновки. Як засвідчує аналіз європейського досвіду, необхідним є перегляд статусу та повноважень державних інспекторів праці. У середньому на одного державного інспектора праці в Україні припадає більше ніж 30 тис. роботодавців, для порівняння, у Франції кожен інспектор праці має місцеве бюро, у якому крім нього працює ще щонайменше 2 контролери та 2 секретарі, які разом контролюють стан дотримання законодавства про працю щодо 10 - 12 тис. працюючих.

Також Україні бракує оновленої процедури перевірок, як планової, так і позапланової, прозорості у витраті коштів, які були отриманні зі сплати штрафних санкцій за порушення трудового законодавства та податків, які передбачені законодавством за кожного найманого працівника. Важливим напрямом роботи є заохочення і навчання роботодавців, проведення семінарів і тренінгів, консультацій. Як доводить світовий досвід – саме такий напрямок діяльності істотно зменшує кількість порушень з цій сфері.

Необхідно також забезпечити, умови служби інспекторів праці які б гарантували їхню незалежність, прозорість, неупередженість та підзвітність. Потрібно забезпечити доступ інспекторів праці до необхідних баз даних та інформації, що є у розпорядженні інших державних органів з можливістю дистанційної перехресної перевірки і обміну даних.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141: URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254>.
2. Кодекс законів про працю України: Затверджується Законом № 322-VIII від 10.12.71 ВВР, 1971, додаток до № 50, ст. 375. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
3. Сайт Державної служби України з питань праці. URL: <https://dsp.gov.ua/>.
4. Закон України «Про Державний бюджет України на 2022 рік». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20#Text>.
5. Сайт Харківської філії Держпраці . URL: <https://kh.dsp.gov.ua/news/kharkivskoi-filii-tov-nova-poshtadovedetsia-splatyty-shtraf-ponad-3mln-hrn-za-dopusk-do-roboty-pratsivnykiv-bez-nalezhnho-oformlennia-trudovykh-vidnosyn/>.
6. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання надмірному тиску на суб'єктів господарювання» від 4 березня 2021р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1320-20#Text>.
7. Кирилюк Н.В. Особливості реалізації контролю за додержанням трудового права України. Дис. канд. юрид. наук: 12.06.17. – Одеса 2017. – 180 с.
8. Депутат й чиновниця Держпраці вигадували доноси від «працівників», щоб тероризувати ФОПів. URL: <https://www.slidstvo.info/news/deputat-vid-slugy-narodu-j-chynovnytsya-derzhpratsi-vygaduvaly-donosy-vid-pratsivnykiv-shhob-teroryzuvaty-fopiv/>.
9. Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України «Про затвердження порядку перевірки знань інспекторів праці» від 26.11.2020 в редакції від 27.07.2021. URL: <https://dsp.gov.ua/main-news/vprovadzhenno-innovatsiini-rishennia-shchodo-derehuliatsii-ta-tsyfrovizatsii-protseviv-hospodarskoi-diialnosti-u-systemi-upravlinnia-okhoronoiu-pratsi/>.
10. Наказ Міністерства економіки України «Про затвердження Порядку впровадження електронного документообігу в системі управління охороною праці» від 28 листопада 2021р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1488-21#Text>.